

ČR A DRUHÁ TRANSFORMACE

CZECH REPUBLIC AND SECOND TRANSFORMATION

Zbyněk Kuna

Anotace:

Autor sleduje trendy české ekonomiky a její konkurenceschopnost v období nastupující globalizace. Zdůvodňuje význam vstupu do EU. Připomíná, že v uplynulé dekádě se do České republiky přesouvaly především výroby s nízkými kvalifikačními požadavky (spotřební elektronika, autodíly). Nyní je nutné rozvíjet také výroby technologicky náročné a výzkumné a vývojové práce. Poznatky uváděné v článku vyplývají z řešení institucionálního výzkumného záměru MSM 411100013 „Efektivní integrace českého agrárního sektoru v rámci evropských agrárních struktur – předpoklad trvale udržitelného rozvoje.“

Summary:

Autor notices trends of the Czech economy and competitiveness during the coming era of globalisation. He gives reasons for an importance of future membership of the Czech Republic in the EC. During the past decade, there was developed in the Czech Republic a lot of productions using „low – cost“ work as electronics and automobile parts. Author thinks that for the future development of Czech economy is necessary introduce high – technology branches and research works.

Pieces of knowledge mentioned in the article result from the solution of the institutional research intention MSM 411100013 „Efficient integration of the Czech agrarian sector in frame of European structures – a presumption of permanent sustainable development.“

Klíčová slova:

ČR, ekonomika, globalizace, EU, konkurenceschopnost, integrace, transformace, pokrokové technologie

Key words:

Czech Republic, economy, globalisation, EC, competitiveness, integration, transformation, high-tech technology

1.Úvod

Úspěšné červnové referendum přiblížilo ČR k Evropské unii, přičemž faktické rozšíření EU o desítku kandidátských zemí by se mělo uskutečnit do poloviny roku 2004. Jde o další významný mezník naší novodobé historie, který se promítne i do ekonomiky země. ČR bude moci využívat společný trh a bude „profitovat“ z technologického zázemí i ekonomické síly sjednocující se Evropy. České firmy budou daleko více svázány s evropským prostředím.

2.Cíle a metody

Príspevek se zaměřuje na posouzení možností české ekonomiky v evropském kontextu, a to v éře postupující globalizace. Zdůrazňuje význam vzdělání, kvalifikované práce i geopolitické souvislosti. Námět se stal autorovi východiskem k úvahám, orientovaným k výhledovým perspektivám ČR. Použité číselné údaje byly převzaty z databází OECD, ČSÚ a MF. V různé míře byly použity metody analýzy, syntézy a komparace.

3.Výsledky a diskuse

Mezi významné rysy naší doby patří rychle se měnící prostředí. Jestliže v lidské historii se za celé generace změnilo pramálo, dnes je každé desetiletí jiné.

Zrychlení změn činí mnohé zkušenosti zastaralými. Zkracuje životnost produktů. Přesouvá práci do rukou přechodných týmů utvořených pro konkrétní projekt. Oklešťuje mezilidské vztahy...

Za největší geopolitickou změnu naší doby (přes nepochybný význam rozpadu bipolárního světa na přelomu 80.a 90.let) lze považovat nástup způsobu života, který není založen ani na rolnickém zemědělství, ani na průmyslu běžících pásů, ale na nových způsobech využívání znalostí k tvorbě bohatství. Tato nová forma ekonomiky (a s ní spojený způsob života) se nejprve prosadila ve Spojených státech amerických.

Už v polovině 50.let dvacátého století pracovalo více Američanů ve službách a v zaměstnáních vyžadujících vzdělání než v továrnách. V následujících desetiletích udělaly USA obrovský krok dopředu v technologiích, vědeckém výzkumu a ekonomickém růstu. Ovšem také ve vojenské síle, v médiích a kulturním vlivu. Během tohoto procesu přesouvaly stále více továren do Mexika, později i do Číny a dalších „méně vyvinutých“ zemí s levnou pracovní silou a ponechávaly si jen „lepší“ pracovní příležitosti vyžadující vyšší vzdělání. Zahájily tak proces deindustrializace, máme-li na mysli pracovně náročná odvětví průmyslu.

Výsledkem je „posun od klasické společnosti průmyslového věku k vnitřně diferencovanému společenskému řádu, který funguje stále větší rychlostí a vyžaduje, aby stále větší počet lidí měl k dispozici stále více údajů, informací, znalostí a komunikačních možností. Je to méně autoritativní, méně kolektivizovaná společnost nového typu.“^{/1/}

Můžeme konstatovat, že starý dvojpolární systém světových mocností (tzv.Východ a tzv.Západ) je nahrazován systémem trojpolárním. Základní kontury jsou již dnes patrné. Nejníže v něm zůstávají zemědělské ekonomiky. Někde uprostřed jsou ekonomiky s levnou pracovní silou a výrobou technicky nenáročných produktů. A v čele jsou země s ekonomikami založenými na znalostech. Kde se nachází a kam směřuje Česká republika?

Naše konkurenceschopnost v Evropě neobstojí jen na opakování hesel o starých tradicích českých řemesel, které na současnou produkci nemají příliš velký vliv, a na levné (protože málo produktivní) pracovní síle, která se v době mobilního kapitálu nemůže vymezovat vůči možným konkurentům z třetího světa.

Je tu i demografický tlak. Navzdory prudkému nárůstu početního stavu světové populace, v poměrech „starého“ kontinentu je nedostatečná porodnost nahrazována přistěhovalectvím. I v ČR je od 90.let natalita velmi nízká a momentálně ani nepostačuje k reprodukci obyvatelstva. „Kvalita života stárnoucí populace a zvyšující se podíl obyvatel závislých na výplatě penzí, sociálních dávek a vyšších nákladů na zdravotní péči závisí na efektivnějším využití výsledků činnosti ekonomicky aktivní části obyvatel. Vzdělání je zde hnací silou, která tento problém ve vyspělých zemích pomáhá řešit.“^{/2/}. Generální tajemník OECD tyto ekonomické souvislosti vyjádřil slovy: „Nejnovější analýzy provedené v rámci OECD velmi jednoznačně a empiricky podloženě prokazují, že vzdělání má významnou

úlohu pro povzbuzování růstu. Tato studie dokazuje, že alespoň jeden rok vzdělání navíc v zemi znamená, že celoroční produkce na jednu osobu se zvyšuje o 4 až 7 procent.“^{/3/}.

Někdejší propagandistické motivy s úderníky a „vyhrnutými rukávů“ při manuální práci dnes působí poněkud komicky. „Investice do lidských svalů a těžkého průmyslu již dávno nepřispívají ke konkurenceschopnosti národních ekonomik, ani ke zlepšování kvality života obyvatel. Nejcennějším zdrojem rozvoje v materiálním i kulturním smyslu je kvalita toho, co lidé nosí v hlavě, síla jejich umu a nové příležitosti, které dokáží zpřístupňovat využitím svých tvůrčích schopností.“^{/2/}.

V této souvislosti lze uvést i „učebnicový“ příklad Irska. Ještě při vstupu do EU v roce 1973 tato relativně chudá pastevecká země s vysokou nezaměstnaností a emigrací, bez větších zdrojů nerostného bohatství a významnějších průmyslových podniků, byla periferií západní Evropy. V Irsku se však důsledně zaměřili na vzdělávání a výchovu mladých. Irům došlo, že jejich největším bohatstvím jsou „lidské zdroje“. Výsledky ukazují, že Irsko našlo správný recept. Dnes vykazuje nejvyšší hospodářský růst v Evropě. Životní úroveň (posuzujeme-li ji dle HDP/obyvatele) je již srovnatelná se sousední Velkou Británií a lidé se už nestěhují za prací do zámoří. Během 30 let počet vysokoškoláků v Irsku vzrostl šestkrát.

Nutno podotknout, že Irové byli velmi důslední. Hledali v seznamech emigrantů. Hledali mezi Iry, kteří se v emigraci prosadili. Hledali irské etnikum mezi vědeckými pracovníky americké Silicon Valley. A oslovili je. S dotazem, jak by mohli Irsku pomoci. I tímto způsobem se některé „hi-tech“ výroby přesunuly do Irska. Základem však bylo, že místní populace byla vzdělanostně připravená. (Mimochodem, Irové dobře zaplatili i přizvané pedagogy ze zahraničí).

A česká realita? Bohužel, kromě prázdných vět, zatím žádná česká vláda nebyla ochotna plně docenit důležitost školství a vědy, jež jsou tak důležité pro udržení investičního prostředí v České republice i konkurenceschopnost tuzemských firem. Ani rok co rok opakovaný vládní závazek vydat na výzkum a vývoj 0,7% HDP se neplní (letos to bude cca 0,59% HDP čili zhruba úroveň zatímního maxima 0,6% HDP z roku 2000). Avizovaná vládní tzv. reforma financí (návrh) neobsahuje růstové prvky a svými škrty v oblasti výzkumu a školství jen degraduje současnou vládní garnituru.

Vzdělanostní potenciál České republiky je značný. Lze jej však snadno prohrýřit. Jsou zde i některé varovné příklady jiných postkomunistických zemí. Bulharsko ztratilo v 90. letech významnou část své kvalifikované složky společnosti, která odešla do zahraničí, a podobný proces dnes probíhá například v Rusku. Jen v roce 2002 opustilo Rusko na 100 000 vědců. „Tisíce absolventů prestižních ruských univerzit, zvláště fyzikové a matematici, každým rokem odjíždějí za prací do ciziny. Bude-li tento trend pokračovat, přijde Rusko o svou vzdělanou elitu,“ varuje rektor moskevské univerzity Viktor Sadovničij. ^{/4/}. Nemusíme však poukazovat jen na cizí státy, vždyť i my jsme byli, za dramatických politických událostí, ve dvacátém století postiženi několika vlnami emigrace. A mnozí z těch, kteří odešli, se v zahraničí prosadili... Ztrátu ani nelze vyčíslit.

Aktuální stav české ekonomiky nese stopy desetiletého vývoje i současné složité mezinárodní situace, která se promítla do oslabování růstových temp světového hospodářství. Pro Českou republiku je zejména nepříjemné oslabení ekonomické aktivity v sousedním Německu, jež znatelně omezilo poptávku po českém exportním zboží. Predikce, které směřují k oživení světové ekonomiky v letech 2003 a 2004, jsou v této chvíli iluzorní, neboť mezinárodní napětí je stále vysoké, byť po pádu iráckého režimu se zmírňuje. Skandály s falšováním hospodářských výsledků některých významných amerických firem též oslabily důvěru investorů v kapitálové trhy a prudký pád cen akcií v USA se dotkl i tzv. „technologických firem“. Opačný trend je pozorován u komodit, kdy celková nervozita žene ceny vzhůru. Pro Českou republiku, jakožto zemi závislou na dovozech surovin, je to špatná zpráva. Podle březnové prognózy OECD by růst HDP v ČR měl v letech 2003 a 2004

překročit tříprocentní hranici (3,3% v roce 2003 a 3,5% v roce 2004). Pozdější odhady jsou však skromnější a Ministerstvo financí předvídá růst mezi 2 až 3 procenty (viz tabulka č.1).

Tabulka č.1: Vývoj HDP ČR (v % ve stálých cenách roku 1995)

Roky	1999	2000	2001	2002	2003+	2004+
%	0,5	3,3	3,1	2,0	2,4	2,8

Pramen: ČSÚ, MF

(Pozn.: + odhad MF z 7/03)

Ve středoevropském prostoru česká ekonomika zaostává ve své dynamice. Podle červencové zprávy Vídeňského institutu pro mezinárodní hospodářské srovnání bude růst HDP v ČR v letech 2003 a 2004 nejnižší ze sledovaných 5 zemí.

Tabulka č.2: Předpověď růstu HDP pro region střední Evropy v roce 2004

Stát	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
%	2,7	3,5	3,0	5,0	3,5

Pramen: HN

Možnosti české ekonomiky v uplynulém desetiletí byly vyšší. Negativně se projevila nešťastně provedená privatizace (s kriminálním podtextem), přehlížená legislativa (záměrně?) a celková nekonceptnost, pokud jde o hospodářskou politiku státu. Nebyla vytipována stěžejní odvětví a rozvoj či úpadek jednotlivých oborů byl spíš nahodilý. U náročných výrobků (např. letecký průmysl) mnohdy zdoluhavý certifikační proces v Severní Americe či v EU přivedl domácí výrobce k úpadku, a to přes konkurenceschopný produkt (letadla L-410, L-420, L-610 apod.). Nízká ekonomická síla státu, nevyzrálост managementu a nedokonalý právní rámec umožnily (v několika případech) i „kořistnický“ přístup zahraničních firem, jež byly ochotny levně získat domácí vynálezy, patentovat je a pak tuzemskou výrobu utlumit. Nadějný záměr někdejší české vlády Petra Pitharta (zkraje 90. let) spojit 33 nejdůležitějších průmyslových podniků s kvalitním zahraničním kapitálem, byl, jako alternativní cesta privatizace, odmítnut, a uplatnil se jen v případě podniků Škoda Volkswagen a Barum Continental. A dodejme, že úspěšně. Další významné kontakty, bohužel, se již nedotáhly do konce, a tak byla po volbách v roce 1992 postupně ukončena slibná jednání mezi zahraničními a našimi podniky (např. Mercedes – Tatra Kopřivnice, Fairchild Aerospace – Let Kunovice, Siemens – Škoda Plzeň, Pratt and Whitney of Canada – Walter Praha, Renault – LIAZ Jablonec apod.).

I u nás se objevila snaha po kumulaci politické, hospodářské a mediální moci a politická scéna, bohužel, často evokovala představu „showbyznysu“.

Pohled pouze přes „černé brýle“ by však také nebyl namístě. Mezi pozitivní prvky lze jmenovat skutečnost, že se v české ekonomice postupně začínají znatelněji prosazovat subjekty se zahraniční účastí, často s úzkými vazbami na mezinárodní trhy. V přílivu přímých zahraničních investic je Česká republika od roku 1998 v čele transformujících se zemí střední a východní Evropy a pravděpodobně tam i nadále zůstane. Do značné míry je to dáno privatizací státního majetku, ale i geografickou blízkostí zejména Německa, prozatím i relativně levnou pracovní silou i očekávaným brzkým začleněním země do EU. To je jistě i na pozadí zájmu mnohých japonských firem, investujících nyní v ČR. V Česku nyní působí 45 japonských výrobců, kteří zde hodlají investovat dvě miliardy dolarů. Jde nejčastěji o elektronické firmy, vesměs spojené s automobilovým průmyslem. O investice v ČR se navíc uchází dalších 25 asijských společností, mezi nimi takoví giganti jako Toshiba či jihokorejský Samsung. Významnou pozici za krátké působení (od roku 2000) v ČR získal též tchajwanský

Foxconn, který v Pardubicích vyrábí počítače pro společnost Hewlett Packard. Loni dosáhl obratu přes 38 miliard korun, což jej zařadilo na 8. místo v žebříčku největších tuzemských firem. Přes sílí zájem zahraničních investorů nelze zamlčet, že příliv přímých zahraničních investic zatím neodpovídal (objemem i strukturou) modernizačním a restrukturalizačním požadavkům české ekonomiky. Zahraniční investice také významněji nepřispěly k překonání technologické mezery mezi Českou republikou a vyspělými ekonomikami. V případě průmyslu je upřednostňován rozvoj výrob (spotřební elektronika, automobilový průmysl), které se dnes uplatňují i v rozvojových zemích a až na výjimky nepředstavují nijak závratné požadavky na kvalifikaci pracovních sil. Česká republika loni přitáhla podle společnosti Ernst&Young nejvíce investičních projektů výroby automobilových součástí v Evropě. Z celoevropského počtu 153 investic skončilo v Česku 18 procent, na což nestačily ani Británie se 13 procenty a Francie s 12 procenty projektů. I zde však má ČR konkurenci, jak svědčí nedávné rozhodnutí 2. největší evropské automobilky PSA Peugeot Citroen, jež pro svůj další nový závod ve střední Evropě s kapacitou 300 000 osobních vozů ročně zvolila lokalitu v západním Slovensku namísto Žatce (průmyslová zóna „Triangl“). (Některé české firmy se však i tak zřejmě uplatní jako subdodavatelé).

ČR by měla využít své příznivé geografické polohy, kdy se po rozšíření EU stane skutečným centrem sjednocující se Evropy. Měla by provést 2. transformační krok, spočívající v rozvíjení výzkumných a vývojových aktivit a činností s vysokými nároky na kvalifikaci pracovních sil. Není od věci, aby některé transnacionální korporace u nás zřídily svá regionální vývojová centra, a to i s ohledem na svůj budoucí vstup na středoevropské a východoevropské trhy. Lze předpokládat, že ve srovnání se sousedními západoevropskými státy by tato centra mohla fungovat levněji. Za vhodné považuji iniciování vzniku velkoryse pojatého technologického parku (parků), který v ČR zatím není. Jako jedno z jeho nejvhodnějších umístění navrhuji oblast „trojměstí“ Hradec Králové, Pardubice, Chrudim (intelektuální zázemí, univerzity, blízkost Prahy, průmyslová tradice, kulturní vyspělost i možnost stát se dopravní křižovatkou). Dalšími vhodnými lokalitami by mohly být Plzeňsko (strojírenská tradice) a Brněnsko. Základní podmínkou jsou však investice do lidských zdrojů (vzdělání) a též kvalitní dopravní infrastruktura (dálnice, vysokorychlostní železnice, letiště). V případě již zmiňované oblasti východních Čech lze doplnit, že zásadní vliv na příliv zahraničních investic mělo otevření civilního leteckého provozu na pardubické armádní letecké základně. Průmyslová výroba v roce 2002 rostla u nás nejdynamičtěji právě v Pardubickém kraji a zdejší průmyslová zóna „Staré Čivice získala ocenění „Průmyslová zóna roku“, kterou vyhlásilo Ministerstvo průmyslu a CzechInvest. I zde však citelně chybí zatím nedokončená dálnice D-11 (zejména úsek Poděbrady – Hradec Králové, spolu s vyústěním na polskou hranici) a rychlostní silnice směřující ze severních Čech na Moravu. „Stavba – nestavba“ dálničních tahů v ČR působí až tragikomicky, ve svých důsledcích však může významnější ekonomické aktivity, jež by mohly být lokalizovány u nás, nasměrovat do sousedních zemí.

4. Závěr

ČR je na počátku druhého desetiletí své samostatné existence. Uplynulá dekáda přinesla, kromě řady pozitivních prvků (otevření hranic, svobodné rozhodování a iniciativa, apod.), i některá negativa. Domácí ekonomika byla poznamenána „stínem“ prosazované vize tzv. „hospodářství bez přívlastků“. Smutnou realitou se tak stala „džungle“ tunelování, korupce a klientelismu. Účet půjde do stovek miliard Kč. Co je však snad ještě horší, klesla důvěra občanů ve státní instituce.

Blížící se (předpokládaný) vstup do EU je mimořádnou (a historickou) šancí jak pro růst hospodářství, tak pro kultivaci politické scény u nás. Eventuální nepřipojení by

znamenaloby riskantní cestu evropské periferie, technologické zaostávání a riziko omezování demokracie.

Ani samotný vstup do EU ještě nebude samospasitelný. Pokrok bude záviset na tom, jak se země chopí příležitosti. V tomto desetiletí bychom měli udělat ještě jeden transformační krok – proměnit se v zemi, kterou si firmy zvolí jako centrum pro expanzi do středovýchodní Evropy a do které budou umísťovat náročnější aktivity než jen montáž z dovezených dílů.

O postavení zemí v nastupující globální ekonomice bude významně spolurozhodovat vzdělání obyvatel a zvládnutí informačních technologií. Ambice ČR by měly směřovat k produkci náročné na výzkum, vývoj a kvalifikaci pracovních sil, nikoliv, jak je tomu často nyní, k činnostem s nižšími vzdělanostními požadavky (spotřební elektronika, autodíly).

5. Literatura:

- /1/ Toffler, Alvin: Konec ligy gentlemanů, Lidové noviny, 29.3.2003, str.15.
- /2/ Zlatuška, Jiří: Soumrak vědy a vzdělání, Lidové noviny, 14.7.2003.
- /3/ Lidové noviny, 14.7.2003.
- /4/ Z Ruska loni odjelo sto tisíc vědců, Hospodářské noviny, 9.5.2003.
- /5/ Kuna Zbyněk: Rozvoj východočeského regionu a infrastruktura, in: Doprava a její společenská efektivnost, Sborník z mezinárodní vědecké konference, Dopravní fakulta ČVUT, Praha, duben 2003, ISBN 80-01-02736-8, str. 25 + CD-ROM, 5 str.

Autor:

Ing.Zbyněk Kuna, Česká zemědělská univerzita, PEF, katedra zemědělské ekonomiky, 165 21 Praha 6 – Suchbát, e-mail: kuna@pef.czu.cz